

Østfold neste stopp ? - Sitronerle *Motacilla citreola*

STEIN ENGBRETSSEN OG MAGNE PETERSEN

Engebreetsen, S. & Pettersen, M. 2001. Østfold neste stopp? – Sitronerle *Motacilla citreola*. *Natur i Østfold* 20(1/2): 3-7.

Sitronerle er til dags dato ennå ikke påvist i Østfold. Den er påvist 17 ganger i nabofylkene våre Vestfold, Telemark og Bohuslän. Gjennom grundig beskrivelse av arten i alle drakter og ved å sammenlikne den med forvekslingsarter og hybrider ønsker forfatterne å gi østfoldingene kunnskaper nok til å bestemme en sitronerle.

Stein Engebreetsen, Helneveien 12, 1639 Gamle Fredrikstad. E-post: sten@Fredrikstad.Kommune.no

Magne Pettersen, J.L.Johannesensgate 33, 1636 Gamle Fredrikstad. E-post: magne.pettersen@c2i.net

Utbredelse

Sitronerle hekker i et bredt belte fra de vestlige deler av Russland og østover til sentralasia. Overvintringsområdene ligger primært i India og sydøst-Asia, men en liten andel overvintrer også i Afrika. Arten er således regulær i mindre antall på trekk gjennom midtøsten. Sitronerle har ekspandert vestover de siste tiårene. Økningen i antall observasjoner i vest-europa i samme periode skyldes nok delvis dette, men også en parallell økning av antallet habile, raritetsbevisste fuglekikkere. I takt med ekspansjonen har også hybridisering med gulerle blitt rapportert fra flere land, inkludert Norge, Sverige og Finland.

Forekomst i Norge

Pr. 1.1 2001 er det godkjent 48 funn av Sitronerle i Norge (Alf Tore Mjøs i brev). De fleste av disse er fra klassiske raritetsmagneter på sydvestlandet, men også nære fylker som Vestfold og Telemark er tungt representert. Arten er også observert 2 ganger i Bohuslän (M. Unger i brev), så dette begynner å bli pinlig... Beste tid for å se sitronerle i Norge er i trekketidene mai-juni og sept-okt (aug-nov), og arten blir ofte sett i forbindelse med østlige vinder.

Tab. 1 Fylkesvis oversikt over godkjente funn av Sitronerle i Norge og Bohuslän pr. 1.1 2000.

Fylke	Antall
Vestfold	8
Telemark	7
Vest-Agder	8
Rogaland	13
Hordaland	3
Møre og Romsdal	1
Nord-Trøndelag	4
Nordland	3
Finnmark	1
Bohuslän	2

Biotopvalg

Sitronerle vil i de fleste tilfeller opptre i nær tilknytning til vann. Den liker å "vasse" med vann opp til ankene i laguner og våtmarksområder, på ivrig søk etter insekter på erlers vis. De lange beina er velegnede til dette. I Norge blir arten også ofte sett på havstrender der den rusler rundt blant oppvasket tang o. l. Den kan også, som de andre erlene, lete mat på

Fig. 1. Geografisk spredning av Sitronerlefunn i Norge og Bohuslän pr. 1.1 2000. Notèr de mange funnene rundt Oslofjorden.

gressbakker og lignende steder, men vanntilknytningen er generelt sterkere enn hos andre erler. Erler som skremmes opp fra vannkanten og gir fra seg et skarpt “sriip” må sjekkes nærmere.

I Østfold kan arten forventes å dukke opp nær sagt hvor som helst, men gjennomøk av kystnære mudderstrender, havstrender med oppvasket tang, laguner o.l. burde gi størst mulighet for å finne arten i Østfold.

Artsbestemmelse

Sitronerle er en art som har et distinkt utseende i de fleste drakter og burde volde få problemer for en observatør med en viss sans for detaljer. I de tilfellene der forvekslingsrisiko med vanlige arter foreligger (gjelder spesielt 1K fugler), er det faktisk avvikende individer av gulerle eller gulerler av underarter som i seg selv er sjeldnere enn sitronerle som i første rekke må elimineres. Hybrider av sitronerle x gulerle, som dessverre forekommer i naturen, kompliserer bildet, så man

Fig. 2. Sitronerle (*Motacilla citreola*) ad. hann, Kaarina i Finland 11. juni 2000. Meget lett gjenkjennelige med gult hode og underside, svart krage, grå rygg og brede, hvite vingebånd. Foto: Henry Lehto.

må forsøke å få notert seg så mange detaljer som mulig hvis man finner en mistenkt sitronerle. Ikke baser artsbestemmelsen på én “sikker” karakter. Denne finnes neppe, og det ville surt å få tilbakemeldingen fra NSKF om at Østfoldgullet ditt ikke er godkjent da “hybrid kan ikke utelukkes”...

Ad/2K hann:

Voksne hanner av sitronerle er umiskjennelige med knallgul hode, gul underside som gradvis tones ned til de hvite undre haledekkerne, svart krage, grå rygg og brede, hvite vingebånd. Nebb og bein svarte (gjelder alle drakter).

Ad hunn:

Dette er også en karakteristisk drakt som burde volde små problemer. Oversiden ligner hannens med grå rygg og brede hvite vingebånd. Undersiden er klart gul på strupe og bryst, lysere

Fig. 3. Sitronerle (*Motacilla citreola*) ad. hunn, Paimio i Finland 10. juni 1997. Notèr de karakteristiske hodetegningene med gul overøyestripe som fortsetter bakover og rammer inn øredekkene. Rygg og vingetegninger ligner hannens. Foto: Henry Lehto.

gult på buk og nedre flanker, undre haledekker er hvite. Flanker og brystsider er ofte grålige. Hodetegningene er karakteristiske med gul overøyestripe som fortsetter bakover og rammer inn øredekkene. Mange har også en liten mørk stripe over denne, noe som framhever overøyestripen.

2K- fugler:

2K fugler, eller fugler i første sommerdrakt ligner de adulte fra det respektive kjønn. 2K hanner ligner adulte hanner, men har ofte noe skittenbrunt/grønt på hodet og litt mindre tydelig svart krage. Hunner i første sommerdrakt kan være meget variable. Enkelte ligner til forveksling adulte hunner, mens andre kan minne om fugler i første vinterdrakt (se under). Sitronerler kan aldersbestemmes på samme måte som f.eks. Linerle ved at håndsvingfjær og enkelte dekkere er mer slitt og lysere på de unge fuglene enn hos de voksne fuglene, men dette krever gode observasjonsforhold og helst en god porsjon med erfaring.

1K- fugler: (viktigste karakterer understreket)

Fugler i første vinterdrakt ligner bleke, grå og hvite gulerler. Undersiden, inkludert undre haledekkere er ofte rent gråhvit, noen med en skittenbrun brystsideflekk. Oversiden er grå og 1K fugler viser som de adulte brede, hvite vingebånd. Hodetegningene minner om en utvasket hunns hodetegninger. Overøyestripen er klar, bred og hvit fra øyet og bakover og fortsetter ned og rammer inn øredekkene. Foran øyet er den ofte beigebrun. Overøyestripen kantes også oventil av en mørk stripe. Tøylen er lys. Fremre delen av pannen ned mot nebbfestet har ofte et skittenbrunt preg. Øvre haledekkere er mørkt grålige. En klassisk 1K sitronerle vil vise alle disse karakterene, men mange av kjennetegnene varierer sterkt med tanke på hvor tydelige de er på den enkelte fugl.

Juvenile fugler:

De juvenile fuglene ligner 1K fuglene, men har i tillegg brystflekker og tydeligere mørk stripe eller "øyebryn" som tydeliggjør overøyestripen. De er heller ikke rent grå og hvite, men er ofte brune på oversiden. Overøyestripen er som på en fugl i 1. vinterdrakt og er det beste kjennetegnet fra juvenil gulerle. Juvenil drakten mytes vanligvis før trekket og er følgelig mindre relevant for en østfolding

Forvekslingsarter

Sitronerle er nærmest beslektet med gulerle *Motacilla flava*, og i de fleste tilfeller er det nettopp denne arten som må elimineres.

Ad/2K hann sommer:

I disse draktene er arten umiskjennelig og kan neppe forveksles med noen annen art.

Ad/2K hunn sommer:

Dette er, som nevnt ovenfor, også en meget karakteristisk drakt. Voksne hunner kan muligvis forveksles med hanner av engelsk gulerle *M. flava flavissima* eller hanner av den asiatiske underarten *lutea*. Disse har, som sitronerle, gul overøyestripe og enkelte kan vise lys innramming av øredekkene. Begge kan enkelt skilles fra

Fig. 4. Sitronerle (*Motacilla citreola*) 1. vinterdrakt, Lista 10. august. Legg merke til typisk grått og hvitt førsteintrykk, lys tøyle, skittenbrun panne og brystsider, brede, hvite vingebånd og overøystripe som er bredest bak øyet og som fortsetter bakover og rammer inn øredekkerne. Sistnevnte karakter er meget variabel og kan være meget tydeligere enn vist på bildet. Foto: Gunnar Gundersen.

sitronerle hunn ved at de har grønn overside og knallgult på hele undersiden. Sitronerle hunn har grå rygg, ofte også grå brystsider og flanker, mens undersiden er klargul i strupe og bryst, blekgul - hvit på buken og alltid hvit på undre haledekkerne. Sitronerlehunnen har også bredere, hvite vingebånd.

1K høst (1. vinterdrakt):

Ser man en mistenkt citronerle i første vinterdrakt må man først eliminere Linerle i samme drakt. Denne minner om citronerle i bygning og i at den er grå og hvit som denne. Linerler elimineres enkelt ved at de har store, svarte brystflekker.

Noe verre er det å skille arten fra grå og hvite gulerler. Gulerla er meget variabel og opptrer i et vell av underarter. Unge gulerler av de hjemlige underartene *flava*, *thumbergi* og tildels *flavissima* har vanligvis alltid innslag av gult i drakten, spesielt gjelder dette de undre haledekkerne.

Oversiden er også vanligvis grønnlig grå heller enn grå som hos unge sitronerler. Dessverre gjelder ikke dette for gulerler av østlig opprinnelse. Underarten *beema* som hekker i Russland og i sentralasia har en første vinterdrakt som er grå og hvit som en sitronerle (gjelder spesielt unge hunner). Skal man med sikkerhet skille sitronerler fra enhver underart av gulerler er følgende kriterier hva man skal se etter:

1) Hodetegningene: Flere av de viktigste kjennetegnene er små detaljer i hodets tegning. Sitronerle har lys tøyle. Den har også en tydelig overøystripe, foran øyet gjerne beige/skittehvit, fra øyet og bakover bred og hvit. Overøystripa fortsetter videre ned bak øredekkerne og rammer inn disse. Den blir ytterligere markert av en tynn, mørk stripe i overkant av denne, på siden av issen. Pannen er ofte lys beige eller skittenhvitt. Mangelen på mørk tøyle kombinert med bred, hvit overøystripe og lys panne gir et åpent og snilt inntrykk.

Gulerla har en tydelig mørk tøyle. Overøystripa er i tillegg omtrent like lys i hele dens lengde og er bare marginalt bredere i bakkant. Den stopper også brått et stykke bak øyet og fortsetter ikke videre ned bak øredekkerne. Gulerla mangler også en tydelig, mørk stripe som markerer overøystripa i overkant. Pannen har samme farge som issen. Mørk tøyle og skarpt avsatt og "flat" overøystripe gir et heller mørkt inntrykk.

2) Oversiden: På oversiden er det spesielt to ting man skal merke seg. Sitronerla har to brede hvite vingebånd dannet av brede tupper på storedekkerne og mellomdekkerne. Gulerla har vanligvis klart smalere og mere utydelige vingebånd.

Sitronerla har i tillegg mørkt grå øvre haledekkerne (mørkere enn ryggen), gulerla har vanligvis haledekkerne med samme farge eller bare marginalt mørkere enn ryggen.

3) Lyden: Dette er en diagnostisk karakter, men dette fordrer at man har erfaringen som skal til for å skille lyden fra f. eks gulerler av underarten *feldegg* som kan ligne. Gulerler flest lokker med

et behagelig “tsieh” eller “psiep” uten noen tydelig r-lyd.

Sitronerlas lokkelyd er et meget karakteristisk, skarpt “sriip”. Høyt og forholdsvis utdratt. Står man på en trekklokaltet og hører denne lyden fra en erle som går inn for landing i vannkanten uten å reagere med en markant pulsøkning, får man finne seg noe annet å gjøre...

Som nevnt kan *feldegg* gulerlers lokkelyd minne om sitronerlas, men denne er mer rullende “tsrrie”, lavere og ikke så utdratt som hos sitronerla. Gulerler av underarten *feldegg* er observert 2 ganger i Norge (A. T. Mjøs i brev).

I tillegg til disse viktige karakterene kan også nevnes at endel unge sitronerler har beigebrunt også på brystsidene (i tillegg til fremre del av overøystripen/panna) og at nebbet virker helmørkt. Grå og hvite gulerler har vanligvis ikke brunlig på brystsidene og viser forholdsvis tydelig lysere basis av undernebbet. sitronerle har også ubrutt, hvit øyering. Gulerlas øyering er brutt i forkant av tøylestreken.

Hybrider:

Det første tegnet på at en art ekspanderer er gjerne at det dukker opp enslige fugler, ofte hanner, som oppholder seg på ny grunn i hekkesesongen. Ofte synger de ivrig, men forgjeves, for å tiltrekke seg artsfrender. I mangel på dette, nøyer de seg med det nest beste (boarding school effekten), nemlig hunner av arter som er i nært slektskap.

I Østfold er et eksempel på dette Busksangeren som sang ivrig på Skårasletta utenfor Fredrikstad i 1996, som endte opp med å danne par med en myrsanger (Dyresen 1999).

Dette har også vært tilfelle med sitronerla. Par bestående av (vanligvis) sitronerle hann og gulerle hunn har blitt rapportert fra flere land, inkludert Norge. Første dokumenterte hybridhekking i Norge var et par bestående av en 2K hann sitronerle og en sårle *Motacilla flava thunbergi* hunn fra Røst i Nordland 1997 (A. T. Mjøs i brev). Avkommet kan være litt av en utfordring for en fuglekikker, men vil som hybrider flest vise en salig blanding av de to arters

karakterer ved grundig gransking av fjærdrakten. Hybridavkom av disse artene er observert 1 gang på trekk i Norge, en 1K på Utsira, Rogaland 1.-2.10 1990. (Gustad 1994). Denne viste sitronerlelignende innramming av øredekkerne på hodet, men hadde mørk tøyale og snev av gult på undergumpen. Fuglen hadde også både gulerle- og sitronerlelignende lokkelyder (S. Ludvigsen pers. med.)

Avslutningsvis må det nevnes at sitronerla i de aller fleste tilfeller er grei å artsbestemme hvis man har brukbare observasjonsbetingelser og tar seg tid til litt detaljgransking. Det er også atskillig større sjanse for at den grå og hvite erla som plutselig sitter der en gang i slutten av september faktisk er en sitronerle, og ikke noen hybrid eller østlig gulerle. Disse er jo faktisk enda sjeldnere...

Takksigelser:

En stor takk rettes til Alf Tore Mjøs for opplysninger om norske funn, til Magnus Unger for opplysninger fra den svenske västkusten og til Gunnar Gundersen og Henry Lehto for velvillig utlån av bilder. Takk også til Sebastian Ludvigsen for opplysninger om Utsira hybridene.

Referanser

- Cramp, S. 1988: *Birds of the Western Palearctic vol V.*
- Jonsson, L. 1992: *Fåglar i Europa med nordafrika og mellanöstern.*
- Alström, P., Colston, P. & Lewington, I. 1992: *Rare birds of Britain and Europe.*
- Dyresen, A. 1999: Nattsangerregistreringer i Østfold 1996. *Natur i Østfold 18*: 65-76
- Mjøs, A.T. og Solbakken, K.Aa. I trykk: *Sjeldne Fugler i Norge i 1999 og 2000. Vår Fuglefauna.*
- Gustad, J.R. 1994: *Sjeldne fugler i Norge i 1992. Vår Fuglefauna 17*: 259-278.